

S
 CH
 OON
 & HA
 AK
 S

JAN PAUL HINRICHS

Deze rubriek bespreekt publicaties van privé-drukkers en marginale uitgevers. Recensie-exemplaren kunnen worden gestuurd naar de samensteller, Plesmanweg 56, 2597JG Den Haag (janpaul@hinrichs.nl).

De jaren zestig in retropastelstijl

Haags kunstenaar Diederik Gerlach (1956) kennen we via het door hem geïllustreerde relaas *Onder den vrijen hemel* over het oorlogsverleden van zijn vader, historicus Henk Gerlach (*De Parelduiker* 2021/1), én van de bundel *Jazzkarton* (2021/5) die ontsproot aan de hoezen van zijn platencollectie. In Den Haag werkte hij mee aan het tijdschrift *Extaze*, nu ter ziele, en zijn opvolger *Elders Literair*, een halfjaarlijks blad vol internationale thematiek. Normaal volgt zijn illustratie de tekst. Nu gebeurt het omgekeerde: in *Het leven is snel genoeg* publiceert oud-ambtenaar bij Buitenlandse Zaken Hein van der Hoeven (1951), ook medewerker van genoemde tijdschriften, twee novellen die zijn geïnspireerd door twaalf schilderijen van Diederik Gerlach die al jaren bestonden. Deze schilderijen vormen twee series, 'Mach mal Pause' en 'Eile mit Weile', waarop de koepeltitel *Het leven is snel genoeg* inspeelt. Gerlach schildert in zijn karakteristieke,

aan oude reclamefolders herinnerende retropastelstijl vol collageachtige surrealistische elementen vooral de Duitse wereld vol chroom en formica die hij kent uit zijn jeugd: de jaren vijftig en vroege jaren zestig. Gerlach projecteert autowegen, mid-getgolfbanen, hotels en zeitgemässe balustrades en stangenwerken rond bordessen en zwembaden in landschappen met bergen. Mannen dragen pak, das en aktentas en vrouwen geplooiden jurken en naaldhakken. De postbode heeft een pet op: mensen schrijven nog brieven!

In de novellen 'De Hofmeister-knik' en het titelverhaal 'Het leven is snel genoeg' gaat het om verhoudingen van ouders met kinderen, vol affaires die verzwegen werden, bedrijfsstages, zakenreizen, maar ook om een lange, trage vriendschap, uitdraaiend op elkaars onbereikbaarheid, tussen een Nederlandse man en vrouw met Duitse wortels. Een Koude Oorlog-spionageaffaire die de hoofdrolspelers raakt, bewijst dat niet alles pluis is in deze wereld. Het resultaat is een tweeluik dat voelt als een bad in de materialistische sfeer van de vroege jaren zestig, de tijd van het Wirtschaftswunder. Locaties zijn Duitsland, Oostenrijk, Rotterdam en Den Haag. Een kalme, haast verdragende toonzetting domineert. Het is een ver-

dienste van Hein van der Hoeven dat zijn lage verteltempo, waarvoor de door hem opgevoerde Daf symbool staat, juist nieuwsgierig maakt en spanning vasthoudt.

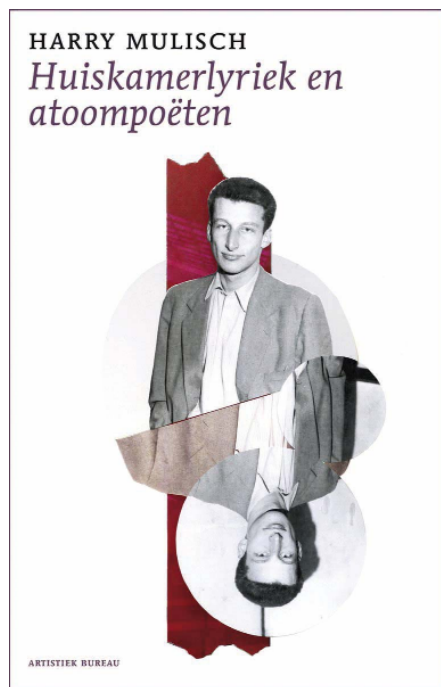
Continu openen voor de lezer tijdcapsules uit de jaren zestig, verrukkelijke details uit de consumentenwereld van weleer, zoals de Puch-bromfiets met het hoge stuur die onder scholieren een mythisch stoere status had. Reisbureau Lissone-Lindeman bij het oude Haagse stadhuis is een knipoog naar een wereld die letterlijk van folders aan elkaar hing, zoals nu van apps. De Hofmeister-knik uit een van de novelletitels verwijst naar de afgebogen daklijn van de BMW 1500. Sommige dingen zijn niet veranderd, zoals bodega De Posthoorn in Den Haag: 'Het publiek was gemêleerd, met bekende en onbekende kunstenaars, ambtenaren, een enkele journalist, jonge honden, dames op leeftijd.' Ook merken als Märklin en Faller

bestaan nog, schijnbaar museaal. Op de Duitse Autobahn schalt ondertussen bij Van der Hoeven 'Breaking up is hard to do' van Neil Sedaka, een nummer uit de top 20 van AFN, *American Forces Network*. Ook dat kanaal bestaat nog. Maar steriele internetradio is toch wat anders dan AM- en FM-zenders op de ingebouwde autoradio van een Rover, waarvan de scherpte irritant afnam naarmate men verder van de relaiszenders in Kaiserslautern of Stuttgart afreed. Het bijzondere, onmiskenbaar nostalgische gevoel dat bij al deze dingen hoort, dragen Gerlach en Van der Hoeven onderkoeld en vakkundig uit in hun *Gesamtergebnis* van tekst en beeld. Kunnen alleen oudere jongeren hiervan genieten?

Hein van der Hoeven, *Het leven is snel genoeg. Twee novellen langs schilderijen van Diederik Gerlach*. Haarlem: In de Knipscheer, 2023. 148 p. € 22 (www.indeknipscheer.com)

Lucebert en Frieda Koch

Artistiek Bureau in Groningen is een antiquariaat en kleine uitgeverij ineen. Jaren lang bracht uitgever Nick ter Wal exclusieve uitgaven in verschillende formaten op de markt, maar nu richt hij zich op een literair-historische reeks typografisch fraai verzorgde boekjes in uniform, ingenaaid formaat die een fijn midden houden tussen bibliofiel drukwerk en normale, commerciële uitgaven. Vijf deeltjes zijn er nu, waaronder *Huiskamerlyriek en atoompoëten*, een bundeling verborgen, nooit herdrukte poëzierecensies van Harry Mulisch (1927–2010) uit de jaren vijftig, en *Personages in zaken*, de tekst van de Ubbo Emmius-lezing die Thomas Rosenboom (1956), in-

middels stil gevallen als schrijver, in 2019 uitsprak. De opvallendste uitgave is *Wij zijn het paradijs*, door Schierbeek-biograaf Graa Boomsma bezorgde brieven tussen Frieda Koch (1923-1995) en Lucebert (1924-1994) uit de jaren 1950-1952. De aanleiding is nogal particulier: Lucebert krijgt in 1949 onderdak in het ruime huis van zijn vriend Bert Schierbeek (1918-1996) aan het Amsterdamse Vondelpark, waar hij een verhouding begint met diens vrouw, keramiste Frieda Koch (zie ook *De Parelduiker* 2021/1). Deze ménage à trois leidt tot het vertrek van Schierbeek uit huis, waar hij, behalve zijn vrouw, ook twee jonge kinderen achterlaat.

Aanvankelijk is Lucebert nog in Amsterdam, vervolgens in Parijs, waarheen hij met Remco Campert reist, logeert bij Simon Vinkenoog ('erg vriendelijk en behulpzaam') en Rudy Kousbroek ('de zelfde ongelukkige hengelaar') tegenkomt. Pa-

rijs lijkt voor de Vijftigers een soort examen dat ze moeten doorstaan. Luceberts brieven bevatten veel flarden poëzie, maar leveren ook topzware bekentenissen op die de Parijse mythe doorboren: 'Dat ik hier in Parijs gauwer en makkelijker aan het fantaseren sla dan ooit en elders, dat komt omdat ik me hier zo alleen voel als ik me nog nooit gevoeld heb en omdat ik slechts met grote uitputtende krachtsinspanningen me vast kan klampen aan vertrouwde maar in het imaginaire vaak te vluchtige beelden.' Hij bezingt zijn band met Frieda: 'wij zijn het paradijs', om uiteindelijk stilistisch zichzelf tegen te komen: 'Plotseling merk ik dat ik eindeloos doorzeur over een onderwerp dat in zichzelf alleen maar beleefd kan worden en zeker niet besproken.' Frieda klinkt nuchter: 'er wordt ontzettend over ons en Bert gekletst, merk ik soms'.

Uiteindelijk gaat ook Frieda naar Parijs, als Lucebert in Amsterdam blijft. Ze biedt aardige inkijkjes in de Nederlandse kolonie waarvoor Amsterdam te klein was geworden: 'Gisteren waren we bij Corneille. [...] Bij zulke mensen merk ik dat Rudy toch wel een beetje een kleine snob is. Hij kocht een schilderij van Corneille en dong af op de prijs en hij kreeg het ook goedkoper. [...] En hij koopt die dingen ook in de hoop dat het later veel geld waard zal worden.' Lucebert vat de zaak nog eens samen: 'Vanuit het standpunt van de echtgenoot en huisvader ben ik voor Bert een laaghartige karakterloze verleider en ik op mijn beurt zie, vanuit het standpunt van de minnaar ener getrouwde vrouw, Bert niet anders als de domme burgervaar met half-feodale mentaliteit.'

Lucebert overschat zijn positie bij

Frieda. Begin 1952, bij weer een terugkeer uit Parijs, werkt Frieda's nieuwe minnaar de wispelturige, egocentrische Lucebert uit huis. Over de oorlogsjaren, voor beiden en zeker ook voor Bert Schierbeek een heftige tijd, staat in deze brieven, vol hunkering naar een nieuw en ander leven, geen woord. Of doelt Lucebert op zijn vrijwillige tewerkstelling in Duitsland als hij krampachtig gewaagt van zichzelf als 'een angstvallig bewaarder die lasten van jaren her nog meesjouwt ook al zijn ze piepdun en vaag van het te veel in herinnering geweest geworden'. De bedrogen huisvader Schierbeek wist er waarschijnlijk meer van (2019/3), maar zweeg.

Harry Mulisch, *Huiskamerlyriek en atoompoëten. Poëzierecensies 1951-1954*. 2023. 96 p. 250 ex. € 25
 Frieda Koch & Lucebert, *Wij zijn het paradijs. Brieven 1950-1952*. 2023. 172 p. 250 ex. € 30
 Thomas Rosenboom, *Personages in zaken*. 2024. 31 p. 250 ex. € 15 (Artistiek Bureau, Groningen info@artistiekbureau.com)

Afscheid van De Wilde Tomaat: Ramón Gómez de la Serna

In 2015 kreeg ik het verzoek van een mij onbekende uitgever, Joan Ter Maten, om voor zijn nieuwe uitgeverij De Wilde Tomaat een voorwoord te schrijven bij een vertaling van *Europese brieven* van Wilhelm Küchelbeker. Dat verraste want Küchelbeker is een obscure tijdgenoot van Poesjkin die nooit in enige taal was vertaald. Eigenzinnige keuzes voor vertaalde literatuur, in dit geval teruggaand op een achteloze opmerking van Nabokov, kenmerken De Wilde Tomaat. Later kon ik er nog eens de Joods-Oekraïense aforismeschrijver Don-Aminado onderbrengen die ook nooit was vertaald. Bovenal was de

productie bijzonder: consequent opereerde De Wilde Tomaat als print-on-demand-uitgeverij met witte boekjes die op Franse pocketjes lijken. Is de formule uitgewerkt? Misschien worden de boeken, schijnbaar vooral via een platform als bol.com verhandeld, te duur voor het kleinschalige POD-concept. Ook het Centraal Boekhuis moet tenslotte meeverdiepen. Hoe dan ook, per 1 maart 2024 stopt De Wilde Tomaat. Vermoedelijk zijn de uitgaven dan ook niet meer te bestellen. Ondertussen gaf De Wilde Tomaat het afgelopen jaar een hele pluk boeken uit met verhalen, gedichten en toneelteksten van uitgever Joan Ter Maten zelf. Staat het stoppen van de uitgeverij ook hiermee in verband en krijgt een en ander nog een vervolg?

Aan Don-Aminado, de meester van de oneliner, doet me een van de laatste boeken van de uitgeverij denken: *Greguerías / Brabbelingen* van de Spaanse auteur Ramón Gómez de la Serna (1888-1963). Waar Don-Aminado's aforismen van levenservaring en mensenkennis uitgaan, zoekt Ramón (zo noemde hij zichzelf) het meer in spitsvondige beelden die een brug slaan naar de schilderkunst. Hij vraagt ons niet, zoals Don-Aminado, om anders te denken, maar om anders te kijken, soms met een surrealistisch oog: 'Venetië is een plek waar contrabassen varen', 'Een kasteel is de bruidstaart van het landschap.' Ramón schreef vele duizenden brabbelingen en vermoedelijk ook duizenden te veel. In de tweetalige selectie van grootmeester Paul Claes (1943) is zijn welsprekendheid soms wat al te gemakkelijk: 'Liefde komt voort uit het verlangen het vluchtige vast te houden'. Flauw en vergezocht is hij ook:

‘De bezinepomp schenkt onderweg alcohol om een snelheidsroes op te wekken.’ Maar er blijft genoeg over om deze uitgave een aanwinst te noemen voor de liefhebber van de oneliner: ‘Diep in de spiegels houdt zich een fotograaf schuil’, ‘Bomen in de stad: kantoren voor vogels.’ Aforismen zitten er nauwelijks bij, maar Claes bestempelt Ramóns spitsvondigheden wel als ‘tweets avant la lettre’.

Ramón Gómez de la Serna, *Greguerías*. Brabbelingen (vert. Paul Claes). Amsterdam: De Wilde Tomaat, 2023. 109 p. € 15 (dewildetomaat@ziggo.nl)

Maurice Gilliams ontvangt F.C. Terborgh

Maurice Gilliams (1900–1982) is terug: via de biografie van Annette Portegies (2022), het ongepubliceerde autobiografisch prozawerk *Ontwarringen* (2023/2), én de publicatie van Hans Kleiss *Het is een vlakke waar geen moeders wonen*, een titel naar de opningszin van het gedicht ‘Winter te Schilde’. Het gaat hier om een solide privéuitgave die de weerslag is van decennia omgang met Gilliams, ook via bijdragen aan dit blad. Kleiss dankt zijn belangstelling voor Gilliams aan een tip, begin jaren negentig, van de legendarische boekhandelaar Ko van Leest (1927–2016) uit de Amsterdamse Banstraat. Bestaan dit soort verkopers nog die meteen aanvoelen wat de klant wil lezen? In vierentwintig stukken neemt Kleiss ons mee naar allerlei plaatsen en episodes uit Gilliams’ schrijversleven. Veel is bekend uit de biografie, maar Kleiss weet aan zaken vaak een eigen draai te geven, niet in de laatste plaats omdat het boek vol staat met bijzondere illustraties uit zijn privéverzameling. Een topstuk is

een foto die in 1968 van opzij werd genomen van een bebaarde Gilliams tijdens een interview: kennelijk verlegen wendt hij de ogen af van Annie van Avermaet in minirok en met verleidelijk over elkaar geslagen benen, vintage kapsel en minzame glimlach. Tal van zaken staan ook juist niet in Portegies’ biografie, zoals het bezoek van F.C. Terborgh, ook bezig aan een comeback, aan Gilliams in Antwerpen in 1977. Het is zo’n onverwachte ontmoeting tussen twee elite meesters die nieuwsgierig maakt naar een foto. Het lijkt niet zo vreemd dat die ontbreekt, omdat het samenzijn geen wederzijds genoeg was. Zo herinnert zich met spijt de aanwezige en organiserende journalist Frans Boenders: ‘Gilliams bleef zoals ik verwachtte op z’n qui-vive, bevreesd om naast de erudiete polyglot een modderfiguur te slaan. [...] Terborghs aandacht was aanzienlijker dan Gilliams’ luisterbereidheid’.

Hans Kleiss, *Het is een vlakke waar geen moeders wonen*. Op zoek naar Maurice Gilliams. Hoofddorp: eigen beheer, 2023. 210 p. € 25 (hnp.kleiss@planet.nl)